

УДК 343.2

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.12.52>

Костянтин Беліков,
здобувач Донецького юридичного інституту
Міністерства внутрішніх справ України

СТРУКТУРА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВУЛИЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

У статті визначено структуру кримінально-правової характеристики вуличних злочинів та здійснено аналіз їх суспільної небезпечності. Зазначається, що у спеціальних наукових працях з проблематики вуличної злочинності виокремлюються такі ознаки вуличних злочинів: об'єкт злочину, місце вчинення, спосіб вчинення злочину, форма вини, мета та мотив.

Визначено такі елементи структури кримінально-правової характеристики вуличних злочинів: 1) типова суспільна небезпечність злочину (ступінь тяжкості); 2) склад злочину; 3) кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки злочину; 4) характер (вид та розмір) покарання за злочин; 5) спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності.

Стверджується, що суспільною небезпечністю слід вважати здатність діяння заподіювати шкоду чи створювати реальну небезпеку заподіяння такої шкоди охоронюваним кримінальним законодавством суспільним відносинам.

Серед вуличних злочинів налічується 52 склади, що характеризуються різним ступенем типової суспільної небезпечності. Найбільшою є частка злочинів середньої тяжкості (38,5%) та тяжких злочинів (32,7%). Майже кожний п'ятий склад вуличних злочинів – особливо тяжкий (19,2%). Найменша кількість – склади злочинів невеликої тяжкості (9,6%).

За характером суспільної небезпечності вуличні злочини є найбільш небезпечними, оскільки являють собою посягання на життя та здоров'я особи, її статеву недоторканність, власність, безпеку дорожнього руху, громадський порядок та моральність, здоров'я населення. Щодо ступеня суспільної небезпечності вуличних злочинів, то вони також є проявом найбільш небезпечних способів вчинення злочину (фізичне насильство). До того ж законодавець у ряді випадків посилив кримінальну відповідальність за рахунок віднесення до кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак складів вуличних злочинів таких, як: корисливі та хуліганські мотиви, мотиви расової, національної чи релігійної нетерпимості; поєднання зі зґвалтуванням або сексуальним насильством; вчинення групою осіб, за попередньою змовою групою осіб, організованою групою; мета залякування потерпілого; характер мордування; вчинення злочину щодо неповнолітньої особи або особи, яка не досягла чотирнадцяти років; поєднання з насильством; вчинення особою, яка раніше вчинила розбій або бандитизм тощо.

Ключові слова: злочин, вулиця, кримінальне право, характеристика, суспільна небезпечність, характер, ступінь.

Постановка проблеми. Стратегія й тактика запобігання вуличній злочинності має ґрунтуватись на належній теоретичній основі, яка, перш за все, зводиться до визначення кримінально-правової моделі вуличних злочинів, з'ясування їх сутнісних характеристик як суспільно небезпечних діянь, за вчинення яких передбачено кримінальну відповідальність. Якщо спрощено, йдеться про кримінально-правову характеристику вуличних злочинів. Однак чи можна вести мову про кримінально-правову характеристику спрощено? Переконані, що ні. Як зазначають фахівці, «проблематизація концептуальних схем кримінальної відповідальності може супроводжуватися спробою використовувати нові робочі поняття, які потрапляють до розряду інструментів, доступних для

використання у дослідницькій практиці» [12, с. 50]. Статусом такого робочого поняття наділена й категорія кримінально-правової характеристики.

Незважаючи на розроблений у кримінально-правовій доктрині підхід до юридичної характеристики (юридичного аналізу) складу злочину (злочинів), маємо констатувати відкритість дискусії щодо кримінально-правової характеристики злочину у цілому або їх груп. Більш того, коли йдеться не про окремий вид злочину (чи згруповану сукупність злочинів за об'єктом посягання), а про злочини, що виокремлюють за кримінологічно значущою ознакою, то структура їх кримінально-правової характеристики взагалі залишається невизначеною. Як зазначає А.А. Вознюк, «незважаючи на те, що поняття

кримінально-правової характеристики розглянуто в багатьох наукових працях, однак у теорії кримінального права загалом відсутнє однозначне доктринальне розуміння» [5, с. 156-157].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що проблемам кримінально-правової характеристики злочинів присвятили свої праці такі вчені, як Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, А.А. Вознюк, Н.О. Гудорова, О.М. Джужа, О.О. Дудоров, В.М. Куц, В.О. Навроцький, Ю. А. Пономаренко, Є.Л. Стрельцов, В.Я. Тацій та інші. Однак проблематиці кримінально-правової характеристики вуличних злочинів ще не було присвячено окремих наукових досліджень.

Мета статті – визначення структури кримінально-правової характеристики вуличних злочинів та аналіз їх суспільної небезпечності.

Виклад основного матеріалу. Різні дослідники виокремлюють різні суттєві ознаки вуличних злочинів, що мають кримінально-правове значення. Так, Н.М. Бела стверджує, що вуличними злочинами є різнорідні діяння, передбачені різними статтями Особливої частини Кримінального кодексу. Однак всі вони мають об'єднуючу ознаку – місце вчинення злочину, а саме вулицю [1, с. 143; 8, с. 24]. Дослідниця виокремлює ознаку об'єктивної сторони складу злочину – місце його вчинення.

І.Д. Лукіних трактує поняття «вуличні злочини» як суспільно-небезпечні, насильницькі, корисливі та корисливо-насильницькі дії, закріплені в різних розділах Особливої частини КК, мотивом скоєння яких є хуліганські спонування або (як основного, додаткового або факультативного безпосереднього об'єкта злочину) які пов'язані з порушенням громадського порядку на вулицях [7, с. 9, 16]. Під час характеристики вуличних злочинів вчений акцентує увагу на таких ознаках їх складів, як об'єкт злочину, спосіб вчинення злочину, мета та мотив.

Окремі вчені зазначають, що в основі об'єднання вуличних злочинів в окрему кримінологічно значиму групу лежать такі критерії, як спосіб дій злочинця (фізичне насильство над особистістю, спроба або загроза його застосування), форма вини (умисел) і об'єкт посягання (суспільні відносини, ядро яких становить охорона особистості) [6, с. 85]. У цьому разі вчені виокремлюють такі ознаки складів вуличних злочинів, як спосіб вчинення злочину, форма вини та об'єкт посягання.

Узагальнюючи наведені ознаки, слід констатувати, що вченими виокремлено такі

ознаки вуличних злочинів: об'єкт злочину, місце вчинення, спосіб вчинення злочину, форма вини, мета та мотив.

Як нами було встановлено, до вуличних злочинів слід відносити такі: умисне вбивство (ст. 115 КК України), тілесні ушкодження різного ступеню тяжкості, побої та мордування (ст.ст. 121, 122, 125, 126 КК України), зґвалтування (ст. 152 КК України), крадіжку (ст. 185 КК України), грабіж (ст. 186 КК України), розбій (ст. 187 КК України), шахрайство (ст. 190 КК України), незаконне заволодіння транспортним засобом (ст. 289 КК України), хуліганство (ст. 296 КК України), незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 КК України), незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ст. 309 КК України), незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів (ст. 311 КК України), незаконне публічне вживання наркотичних засобів (ст. 316 КК України) [2–4]. Не вдаючись до аналізу підходів до визначення поняття «кримінально-правова характеристика», слід зазначити, що детально юридичну конструкцію «кримінально-правова характеристика злочинів» досліджено у статті А.А. Вознюка «Поняття та елементи кримінально-правової характеристики злочинів» [5, с. 156]. На підставі аналізу наявних наукових позицій вітчизняних вчених дослідник доводить, що кримінально-правова характеристика злочину повинна включати такі елементи: 1) суспільна небезпечність злочину [5, с. 154]; 2) склад злочину; 3) кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки злочину; 4) характер (вид та розмір) покарання за злочин; 5) спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності або обставини, що виключають злочинність діяння [5, с. 156-157].

У контексті предмета нашого дослідження маємо дещо конкретизувати структуру кримінально-правової характеристики вуличних злочинів. Вона має складатися з таких елементів: 1) типова суспільна небезпечність злочину (ступінь тяжкості); 2) склад злочину; 3) кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки злочину; 4) характер (вид та розмір) покарання за злочин; 5) спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності.

Сама по собі категорія «суспільна небезпечність» є ключовою у кримінальному праві України. У загальному вигляді суспільною

небезпечністю слід вважати здатність діяння заподіювати шкоду чи створювати реальну небезпеку заподіяння такої шкоди охоронюваним кримінальним законодавством суспільним відносинам. Її кількісними вимірами слід вважати характер і ступінь. За справедливим твердженням Р.М. Рудковської, «за характером суспільної небезпеки злочинними завжди визнаватимуться посягання на життя; здоров'я; статеву свободу і статеву недоторканість; основи національної безпеки; мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок. За ступенем суспільної небезпеки до злочинних однозначно належатимуть діяння, що заподіюють фізичну або майнову шкоду у розмірі та у спосіб, визначений законодавцем, та діяння, вчинені загальнонебезпечним або насильницьким способом тощо» [9, с. 7]. Слід зазначити, що усі ці характерні риси суспільної небезпечності в ідеалі законодавець має враховувати під час визначення міри покарання за вчинений злочин. Саме визначення у кримінально-правовій санкції виду та розміру покарання є показником типової суспільної небезпечності злочину. Відповідно до ч. 1 ст. 12 КК України, залежно від ступеня тяжкості злочину поділяються на злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі.

Злочином невеликої тяжкості є злочин, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років або інше, більш м'яке, покарання, за винятком основного покарання, у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Злочином середньої тяжкості є злочин, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років. Тяжким злочином є злочин, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років. Особливо тяжким злочином є злочин, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі. Ступінь тяжкості злочину, за вчинення якого передбачене одночасно основне покарання у виді штрафу та позбавлення волі, визначається виходячи зі строку покарання у виді позбавлення волі, передбаченого за відповідний злочин.

Серед вуличних злочинів налічується 52 склади, що характеризуються різним

ступенем типової суспільної небезпечності. Найбільшою є частка злочинів середньої тяжкості (38,5%) та тяжких злочинів (32,7%). Майже кожний п'ятий склад вуличних злочинів – особливо тяжкий (19,2%). Найменша кількість – склади злочинів невеликої тяжкості (9,6%). Розглянемо їх більш детально.

Злочинів середньої тяжкості – 20 складів (38,5%), серед них: основний та кваліфікований склади умисного середньої тяжкості тілесного ушкодження (ч. 1 та 2 ст. 122), кваліфікований склад побойів та мордування (ч. 2 ст. 126), основний склад згвалтування (ч. 1 ст. 152), основний та кваліфікований склади крадіжки (ч. 1 та 2 ст. 185), основний склад грабежу (ч. 1 ст. 186), основний та кваліфікований склади розбою (ч. 1 та 2 ст. 187), основний та кваліфікований склади шахрайства (ч. 1 та 2 ст. 190), основний склад незаконного заволодіння транспортним засобом (ч. 1 ст. 289), кваліфіковані склади хуліганства (ч. 2 та 3 ст. 296), основний та кваліфікований склади незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ч. 1 та 2 ст. 309), кваліфікований склад незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів (ч. 2 ст. 311), основний та кваліфікований склади незаконного публічного вживання наркотичних засобів (ч. 1 та 2 ст. 316).

Тяжких злочинів – 17 складів (32,7%), серед них: основний та кваліфікований склади умисного тяжкого тілесного ушкодження (ч. 1 та 2 ст. 121), кваліфікований склад згвалтування (ч. 2 ст. 152), кваліфіковані склади крадіжки (ч. 3 та 4 ст. 185), кваліфіковані склади грабежу (ч. 2-4 ст. 186), основний та кваліфікований склади розбою (ч. 1 та 2 ст. 187), особливо кваліфіковане шахрайство (ч. 3 ст. 190), кваліфіковане незаконне заволодіння транспортним засобом (ч. 2 ст. 289), особливо кваліфіковане хуліганство (ч. 4 ст. 296), основний та кваліфікований склад незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 1 та 2 ст. 307), особливо кваліфікований склад незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ч. 3 ст. 309), особливо кваліфікований склад незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів (ч. 3 ст. 311).

Особливо тяжких – 10 складів (19,2%), серед них: вбивство (ч. 1 ст. 115) та кваліфіковане вбивство (ч. 2 ст. 115), три склади особливо кваліфікованого згвалтування (ч. 3-5 ст. 152), особливо кваліфіковані крадіжка (ч. 5 ст. 185), грабіж (ч. 5 ст. 186), особливо кваліфікований розбій (ч. 3,4 ст. 187), особливо кваліфіковане шахрайство (ч. 4 ст. 190), особливо кваліфіковане незаконне заволодіння транспортним засобом (ч. 3 ст. 289), особливо кваліфіковане незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 3 ст. 307).

Злочинів невеликої тяжкості – 5 складів (9,6%), серед них: основний та кваліфікований склади умисне легке тілесне ушкодження (ч. 1 та 2 ст. 125), основний склад побиттів та мордування (ч. 1 ст. 126), основний склад хуліганства (ч. 1 ст. 296), основний склад незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів (ч. 1 ст. 311).

У результаті аналізу кримінальної статистики [10], проведених наукових досліджень встановлено таку структуру вуличних злочинів [11]: крадіжки (50%), грабежі (20,4%), незаконні заволодіння транспортними засобами (5,3%), хуліганства (2,9%), тілесні ушкодження, побої та мордування (2,5%), злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів (2,3%), розбої (2%), шахрайства (1,2%), вбивства (0,4%), згвалтування (0,05%).

Незважаючи на те, що вбивства та згвалтування посідають невелику частку у структурі вуличної злочинності (разом 0,45%), їх включено до структури вуличної злочинності через те, що порівняно із загальною кількістю цих злочинів, що вчиняються в Україні, 5,8% вбивств та 21,3% згвалтувань вчиняється на вулицях.

За характером суспільної небезпечності вуличні злочини є найбільш небезпечними, оскільки являють собою посягання на життя та здоров'я особи, її статеву недоторканність, власність, безпеку дорожнього руху, громадський порядок та моральність, здоров'я населення. Щодо ступеня суспільної небезпечності вуличних злочинів, то вони також є проявом найбільш небезпечних способів вчинення злочину (фізичне насильство). До того ж законодавець у ряді випадків посилив кримінальну відповідальність за рахунок віднесення до кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак складів вуличних злочинів таких, як: корисливі та хуліганські мотиви, мотиви расової, національної чи релігійної

нетерпимості; поєднання зі згвалтуванням або сексуальним насильством; вчинення групою осіб, за попередньою змовою групою осіб, організованою групою; мета залякування потерпілого; характер мордування; вчинення злочину щодо неповнолітньої особи або особи, яка не досягла чотирнадцяти років; поєднання з насильством; вчинення особою, яка раніше вчинила розбій або бандитизм тощо.

Висновки

Таким чином, структура кримінально-правової характеристики вуличних злочинів включає в себе такі елементи: 1) типова суспільна небезпечність злочину (ступінь тяжкості); 2) склад злочину; 3) кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки злочину; 4) характер (вид та розмір) покарання за злочин; 5) спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності.

Серед вуличних злочинів налічується 52 склади, що характеризуються різним ступенем типової суспільної небезпечності. Найбільшою є частка злочинів середньої тяжкості (38,5%) та тяжких злочинів (32,7%). Майже 20% припадає на склади особливо тяжких злочинів. Найменша кількість – склади злочинів невеликої тяжкості (9,6%).

Список використаних джерел:

1. Белая Н.М. Уличная преступность: криминологическая характеристика и предупреждение (по материалам Иркутской области, Забайкальского края, Республики Бурятия) : монография / под ред. Л.М. Прокументова. СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета управления и экономики, 2014. 160 с.

2. Беліков К.А. Актуальні напрями запобігання вуличній злочинності. *Деокупація Донбасу: організаційно-правовий механізм відновлення територіальної цілісності України* : матеріали всеукраїнського науково-практичного круглого столу (в авторській редакції), (м. Маріуполь, 04 жовтня 2019 року). Маріуполь, 2019. С. 18-19.

3. Беліков К.А. Запобігання вуличній злочинності в діяльності поліцейських. *Україна і Європейський Союз: сучасні тенденції співпраці* : матеріали круглого столу (в авторській редакції), (м. Маріуполь, 16 травня 2019 року). Маріуполь, 2019. С. 196–199.

4. Беліков К.А. Окремі напрями проектування поліцейської діяльності як засобу запобігання вуличній злочинності. *Верховенство права*. 2019. № 3. С. 120–124.

5. Вознюк А.А. Поняття та елементи кримінально-правової характеристики злочинів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 154–160.

6. Залогин П.Ю. Уличная преступность: профилактика и предупреждение. *Вестник*

Московского университета МВД России. 2011. № 1. С. 84–86.

7. Лукиных И.Д. Уличная преступность и ее предупреждение: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва : Московский государственный лингвистический университет, 2009. 31 с.

8. Прокументов Л.М., Рачкова Н.М. Уличная преступность: понятие, характеристика и профилактика. *Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права*. 2013. № 2. С. 22–27.

9. Рудковська М.Р. Суспільна небезпека як ознака поняття злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017. 187 с.

10. Статистична інформація Генеральної прокуратури України. URL: <https://www.gp.gov.ua/statinfo.html> (дата звернення: 23.11.2019).

11. Тітуніна К.В., Кириленко Ф.О. Аналіз злочинів, скоєних у громадських місцях. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 2 (78). С. 300–309.

12. Харитонов О.В. Професор Ю.В. Баулін і розвиток вчення про кримінальну відповідальність: кримінально-правові гетеротопії. *Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності* : матеріали наук. полілогу, м. Харків, 7 верес. 2018 р. / упоряд.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко. Харків : Право, 2018. С. 49–53.

The article defines the structure of the criminal law characteristics of street crimes and analyzes their social danger. It is noted that in special scientific works on the problem of street crime, the following signs of street crimes are highlighted: the object of the crime, the place of the crime, the method of the crime, the form of guilt, the purpose and motive.

The following elements of the structure of the criminal law characteristics of street crimes are identified: 1) the typical social danger of the crime (severity); 2) the composition of the crime; 3) qualifying and especially qualifying signs of a crime; 4) the nature (type and size) of the punishment for the crime; 5) special types of exemption from criminal liability.

It is argued that the public danger should be considered the ability of the act to cause harm or create a real danger of causing such harm to public relations protected by criminal law.

Among street crimes, there are 52 compositions characterized by varying degrees of typical public danger. The largest is the proportion of moderate crimes (38.5%) and serious crimes (32.7%). Almost every fifth structure of street crimes is especially grave (19.2%). The smallest number – crimes of minor gravity (9.6%).

By the nature of the public danger, street crimes are the most dangerous because they represent an encroachment on a person's life and health, his sexual integrity, property, road safety, public order and morality, and public health. According to the degree of public danger of street crimes, they are also a manifestation of the most dangerous ways of committing a crime (physical violence). It is noted that the legislator in some cases strengthened criminal liability by attributing to qualifying and especially qualifying features of the elements of street crimes such as: selfish and hooligan motives, motives of racial, national or religious intolerance; combination with rape or sexual abuse; committed by a group of persons, by prior conspiracy, by a group of persons organized by a group; the purpose of intimidation of the victim; the nature of the torture; the commission of a crime against a minor or a person under fourteen years of age combined with violence; commission by a person who previously committed robbery or banditry, etc.

Key words: crime, street, criminal law, characteristic, public danger, nature, degree.

